

1758'de Delhi'den uzaklaştırıldı. 1172'de (1759) Bihâr'a hücum ettiyse de İngilizler karşısında başarılı olamadı. Babasının vezir Gâziddin tarafından tahttan indirilip öldürülmesinin ardından Ebû'l-Muzaffer Celâleddin II. Şah Âlem unvanıyla hükümdarlığını ilân etti (4 Cemâziyelevvel 1173 / 24 Aralık 1759). Ancak başşehir fiilen vezir Gâziddin'in hâkimiyetinde olduğu için ülkeyi Delhi dışından yönetti. Onun dönemi, Bâbürlü hânedanının zayıflayıp yıkılmaya yüz tuttuğu ve İngilizler'in bölgede hâkimiyetlerini genişlettiği yıllara rastlar. 1761'de ikinci defa Bihâr'a yaptığı saldırı yine başarısızlıkla sonuçlandı. Baksar savaşında İngilizler'e yenilerek (Rebûlâhîr 1178 / Ekim 1764) İngiliz himayesini kabul etti. Bihâr, Orissa ve Bengal'in denetimini onlara bıraktı. Bunun karşılığında İngilizler tarafından kendisine ayrılan tahsisatla Allahâbâd'da yerleşti ve uzun yıllar burada kaldı.

Delhi'ye tekrar hâkim olmak isteyen II. Şah Âlem, Maratalar'ın şehri ele geçirip kendisini davet etmeleri üzerine Delhi'ye gitti (Ramazan 1185 / Aralık 1771). Delhi'de yeni bir ordu kurarak Kuzey Hindistan'da hâkimiyetini güçlendirmeye çalıştıysa da Sihler'in 1770'li yıllar boyunca Delhi'ye yaptıkları saldırılar yüzünden giderek zafra düştü. 1788'de Sihler'in Delhi'ye hücumları esnasında kumandanlarından Rohilhand Emîri Gulâm Kâdir Rohilla'nın ihaneti sonucunda gözlerine mil çekilerek tahttan indirildi ve yerine Bîdârbaht sultan ilân edildi. Ancak Gulâm Kâdir'in öldürülmesinden sonra ikinci defa tahta çıkarıldı (1203/1788). Hindistan'da başlayan Fransız tehdidi üzerine Şah Âlem'in Fransızlar'la anlaşmasından çekinen İngilizler, Rebûlelvel 1218'de (Temmuz 1803) Delhi'ye hâkim olunca Şah Âlem'in Delhi sultanı unvanıyla Delhi Kalesi'nde (La'l Kıl'a) kendi himayeleri altında yaşamasına izin verdiler. II. Şah Âlem çok geçmeden burada vefat etti (1221/1806). Mezarı XIII. yüzyıl mutasavvıflarından Kutbüddin Bahîyâr'ın türbesinin hazîresindedir. İngiliz koruması altında kalede ikamet ettiği müddet zarfında hutbeler onun adına okutulmuş ve sikkelerde ismi yer almaya devam etmiştir.

Kaynaklarda Şah Âlem'in Delhi'de bulunduğu süre içerisinde sanat ve edebiyatla meşgul olarak vakit geçirdiği belirtilir. Himayesine aldığı Sevdâ-yı Dihlevî'nin şiirde öğrencisi olan Şah Âlem'in "Âfitâb" ve "Hurşîd" mahlasları ile şiirler yazdığı bilinmektedir. Farsça bir divanı ile 1797'de bir araya getirdiği Farsça, Urduca ve Hint-

çe beyitler ihtiva eden *Nâdirât-ı Şâhî* adlı bir eseri vardır (Râmpûr 1944). Şiirleri sebk-i Hindî geleneğini yansıtır. 'Acâ'ibü'l-kışaş adlı eseri Urduca nesrin ilk örnekleri arasında yer alır ve onun tarikatlara (özellikle Çiştiyye ve Kâdiriyye) ilgisini ortaya koyduğu gibi İslâmî ilimler hakkında doaylı bazı bilgiler ihtiva eder.

BİBLİYOGRAFYA :

L. Henri Polier, *Shah Alam II and his Court: A Narrative of the Transactions at the Court of Delhi from the Year 1771 to the Present Time* (ed. Pratul C. Gupta), Calcutta 1947; A. L. Srivastava, *Shuja-ud-dawlah*, Calcutta 1939, I, 55-60; Kalikinkar Datta, *Shah Alam II and the East India Company*, Calcutta 1965; J. N. Sarkar, *Fall of Mughal Empire*, Calcutta 1966, II; a.mlf., *Romance of Historiography from Shah Alam I to Shah Alam II*, Calcutta 1982; W. Francklin, *The History of the Reign of Shah-Aulum: The Present Emperor of Hindostan*, Lucknow 1973; A. Schimmel, "Gedanken zu zwei Portrats des Mogulherrschers Shah Alam II Aftab", *Die Islamische Welt Zwischen Mittelalter und Neuzeit: Festschrift für Hans Robert Roemer zum 65. Geburtstag* (ed. U. Haarmann – P. Bachmann), Beirut 1979, s. 545-561; D. N. Marshall, *Mughals in India: A Bibliographical Survey*, New Delhi 1996, s. 436-437; M. Mathar Ali, "Shah 'Alam II", *EL²* (İng.), IX, 192-193; S. S. Alvi, "'Alam II, Shah", *ELr*, I, 791.

AZMİ ÖZCAN

ŞAH CİHAN

(شاه جهان)

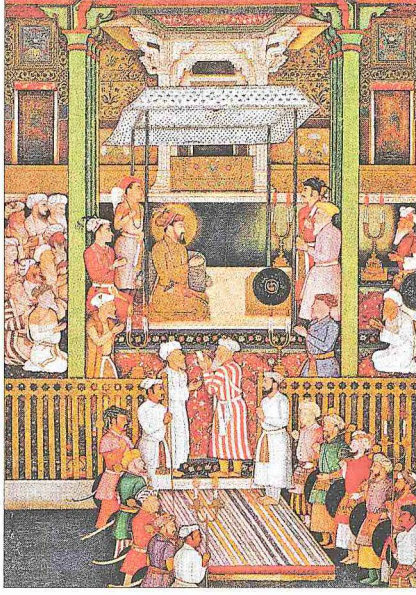
(ö. 1076/1666)

Bâbürlü hükümdarı
(1628-1658).

20 Rebûlelvel 1000 (5 Ocak 1592) tarihinde Lahor'da doğdu. Adı Hürrem olup Cihangir'in üçüncü oğludur. Annesi Racpût Prensesi Manmatî'dir. Küçük yaşta geleneksel eğitim aldı, askerlik mesleğinde kendini gösterdi ve birçok askerî harekâta katıldı. Bâbürlü ordusunda ilk önemli faaliyeti 1024'te (1615) Racpûtlar'a karşı başarıyla tamamladığı Mevar seferidir. Ardından Ahmednagar Kalesi'ni fethedince (1025/1616) babası tarafından kendisine Şah Cihan unvanı verildi. Dekken seferinde kazandığı başarı üzerine Dekken sâbedarlığına tayin edildi. 1031'de (1622) kardeşi Hüsrev'i öldürttü, bir yıl sonra da babasına karşı ayaklandı. Dekken'den çıkarılınca Bengal'e yöneldi, burada Portekizliler'le iş birliği imkânı aradı, ancak bir netice alamadı. Bengal'de babasına karşı yenilgiye uğradı, Delhi'ye gidip teslim oldu ve affedildi (1035/1626). 1037'de (1627) Cihangir'in vefatının ardından taht kavgasında kardeşlerine karşı üstün çıkarak "Ebû'l-Muzaffer Şehâbeddin Muhammed

Şâhib-kıran" unvanıyla Bâbürlü sultanı oldu. Kısa zamanda istikrarı sağladı ve Safevîler'in elindeki Kandehar'a yürüdü. Kandehar Valisi Ali Merdân Han, Şah Cihan'a tâbi olarak şehri teslim etti. Safevîler ancak on yıl sonra şehri geri alabildiler. 1633'te Devletâbâd', 1045'te (1636) Ahmednagar'ı aldı ve Gülkünde'yi vergiye bağladı. 1055'te (1646) Özbek Hanlığı'na karşı sefer başlattı ve Belh şehrine girdi, fakat ertesi yıl çekilmek zorunda kaldı. Bu arada Bengal'de Portekizliler'in kurduğu Hugli şehri talan edip Portekizliler'in bir kısmını öldürdü, bir kısmını esir alarak Agra'ya götürdü. Delhi Sultanlığı'nın çözülme sürecinde ortaya çıkan bağımsız müslüman sultanlıklardan başka Banglana ve Bundelkhand'daki Racpût krallıkları da ele geçirildi ve Hayber Geçidi'ne kadar olan Hindistan topraklarında hâkimiyet kuruldu. Şah Cihan döneminde Bâbürlü toprakları günümüz Hindistan sınırlarına yakın bir oranda, 3.000.000 km² civarındaydı. 6 Eylül 1657'de ciddi bir hastalığa yakalanan Şah Cihan'ın dört oğlu Dârâ Şükûh, Şah Şücâ', Evrengzîb ve Murad Bahş arasında taht mücadelesi başladı. Neticede öne çıkan Evrengzîb kardeşleri Murad Bahş, Şah Şücâ' ile vâliat Dârâ Şükûh'u öldürttü. Ardından babasına karşı ayaklandı ve onu Agra Kalesi'ne hapsederek kendi saltanatını ilân etti (21 Temmuz 1658). Kızı Cihanârâ Begüm bu dönemde Şah Cihan'ın yanında bulundu. Hastalığı giderek ağırlaşan Şah Cihan 16 Receb 1076'da (22 Ocak 1666) vefat etti ve Tac Mahal'de hanımı Mümtaz Mahal'in yanına defnedildi.

Şah Cihan saltanatı sırasında Osmanlılar'la iyi ilişkiler kurmaya çalışmış, Kandehar'ı Safevîler'den almak için bir Sünnî ittifakı planlamış ve bu çerçevede o sırada Bağdat seferiyle meşgul olan IV. Murad'a bir elçi ile mektup göndermiştir. Mîr Zarrîf İsfahânî adlı elçinin getirdiği mektupta Safevîler'le mücadelenin gerekliliğine işaret edilmekte, Sultan Murad'dan Bağdat'ı bir an önce onlardan kurtarması beklenmekte ve Bâbürlüler'in doğudan, Osmanlılar'ın batıdan Safevîler'i baskı altına almaları teklif edilmekteydi. IV. Murad da Şah Cihan'a bir elçi ve mektup göndererek karşılık vermiştir. Ancak Şah Cihan muhtemelen mektubun üslûbundan hoşlanmadığı için irtibatı kesmiş, daha sonra Sultan İbrâhim'in cûlûsunu ve Bağdat fethinin sonuçlarını bildiren Osmanlı mektuplarına kayıtsız kalmıştır. 1059'da (1649) IV. Mehmed döneminde diplomatik ilişki kurulmuş, Şah Cihan'a müteferrika Seyyid Muhyiddin Efendi elçi olarak yollanmış,

Şah Cihan'ı tahtında tasvir eden bir minyatür (Washington Gallery of Art, nr. 42, vr. 17*)

Şah Cihan da Seyyid Ahmed adlı elçisini zengin hediyelerle İstanbul'a göndermiştir. Bu diplomatik teşebbüs Özbek hanının arzusuyla yapılmıştır. 1063'te (1653) Hindistan elçisine refakat eden Osmanlı elçisi Zülfikar Bey yanında yeni Hint elçisi Kâim Bey olduğu halde 1066'da (1656) İstanbul'a dönmüştür. Kâim Bey, Hindistan'a giderken onunla birlikte Ma'nzâde Hüseyin Ağa elçi sıfatıyla yollanmış, 1069'da (1659) yalnız dönen Hüseyin Ağa, Şah Cihan'ın oğlu Murad'ın mektubunu getirmiştir (*Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'nâmesi*, s. 16, 19, 92, 96, 136). Kaynaklarda cesur, yetenekli ve uzak görüşlü bir kumandan, disiplinli ve müşfik bir devlet adamı diye anılan ve çağının en büyük sultanlarından biri olan Şah Cihan'ın saltanatı Bâbürlüler'in altın çağı sayılır. Hükümdarlığı sırasında bir istikrar dönemi yaşanmış, ordu ve devlet çok güçlü bir yapı kazanmış, hukuk sistemi yeniden yapılandırılmış, pek çok bölgeden katılımlar olmuştur. Vergi ve topraklarda yeni düzenlemeler gerçekleştirilmiş, Hâlisâ toprakları genişletilmiş ve hazine daha öncesine göre çok zenginleşmiştir. Dinî hayatta Ekber ve Cihangir şahların devrine göre daha muhafazakâr bir yol izlenmiş, Nakşibendî, Çiştî, Şüttârî gibi Sünnî tarikatlar faaliyetlerini yaygınlaştırmıştır. Şah Cihan dönemi aynı zamanda Bâbürlü mimarisinin zirvesidir ve başta Tac Mahal olmak üzere pek

çok muhteşem eserin inşası gerçekleştirilmiştir. Saltanatının başlarında Şah Cihan devletin idarî merkezi olarak Agra'yı tercih etmiş, bu sebeple Agra'da pek çok mimari eser yapılmıştır. Bunlar arasında en önemlisi hanımı Ercümen Bânû (Mümtaz Mahal) için inşa ettirdiği türbe olan Tac Mahal'dir. İranlı, Hindistanlı, Türkistanlı ve Osmanlı ustalarının katkılarıyla Bâbürlü Hint-Türk mimari anlayışını nakşeden Tac Mahal bir ihtişam ve zarafet örneğidir (bk. TAC MAHAL). Bu dönemde Agra Kalesi yenilenmiş, Divân-ı Âm, Divân-ı Hâs ve Hazine bölümleri eklenmiştir. 1064 (1654) tarihli Mûti Mescid (İnci Mescid) Agra Kalesi'ndedir. Şah Cihan 1638'de devletin idare merkezini Agra'dan Delhi'ye taşımış ve günümüzde eski Delhi diye bilinen Şahcihanâbâd'ın inşasını başlatmıştır. 1639-1648 yılları arasında tamamlanan yeni şehir surlarla çevrili geniş caddeler, su yolları, pazar yerleri, hanlar, bağlar, camiler ve La'l Kıl'a (kırmızı kale) olarak adlandırılan kaleyi ihtiva ediyordu. Şehrin doğusunda yer alan La'l Kıl'a, Bâbürlü dönemi sivil mimarisinin en güzel örneklerinden olup kale kapıları, surları, geniş alanları, salonları ile bütüncül bir yapıdır ve Şah Cihan'dan itibaren Bâbürlü tahtının idarî merkezi olmuştur. 1644-1658 yıllarında inşa edilen Delhi Cuma Camii, Fetihpür Sikri Uluca-mii anlayışını devam ettiren, ibadet mekânının köşelerinde bulunan iki büyük minare ve üç büyük taçkapıdan girilen geniş avlusu ile görkemli bir eserdir (bk. DELHİ CUMA CAMİİ). Lahor'da bu devirde özellikle su mimarisi doruğa ulaşmış, su kanalları açılmış, yüzlerce süs bitkisiyle bezenmiş ünlü Şâlimâr Bahçesi burada kurulmuştur (1642). Ayrıca Cihangir Şah'ın türbesiyle Lahor Kalesi'nin bir kısmı inşa edilmiştir. Şah Cihan'ın kendi adını taşıyan cami ise Sind bölgesinde Tatta'dadır ve 1054 (1644) tarihlidir. Cami 100 kadar kubbesiyle dünyanın en çok kubbeli eseri hüviyetindedir. Bâbürlü ihtişamını yansıtan ünlü Taht-ı Tâvûs da Şah Cihan zamanına aittir.

BİBLİYOGRAFYA :

Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'nâmesi (haz. Fahir Çetin Derin), İstanbul 2008, s. 16, 19, 92, 96-97, 136, 176; Abdülhamîd Lâhûrî, *Pâdişâhnâme*, Kalkûta 1868, I, 121-122; II, 506-507, 709-752; III, 368, 388, 638-640; J.-B. Tavernier, *Travels in India* (trc. V. Ball, ed. W. Crooke), London 1889, I, 381-384; *The Shah Jahan Nama of Inayat Khan* (ed. W. E. Begley - Z. A. Desai), Delhi 1990; F. Bernier, *Travels in the Mogul Empire, AD 1656-1668*, London 1914, s. 23; S. M. Ikram, *History of Muslim Civilisation*, Lahore 1962, s. 293-304; V. D. Mahajan, *The Muslim Rule in India*, New Delhi 1970, s. 286; B. P. Saksena, *History of Shah Jahan of Delhi*, Allahabad 1973; W. E. Begley, *The Symbolic Role of Calligraphy on Three Imperial*

Mosques of Shah Jahan, Kaladarsana 1978, s. 7-18; Athar Abbas Rizvi, *A History of Sufism in India*, New Delhi 1983, II, 185-193, 223-241; P. Chakrabarty, *Anglo-Mughal Commercial Relations, 1583-1717*, Calcutta 1983, s. 128-139; M. Athar Ali, *The Apparatus of Empire: Awards of Ranks, Offices and Titles to the Mughal Nobility, 1574-1658*, Delhi - New York 1985, s. 212-226; a.mlf., "Shâh Djahân", *El²* (İng.), IX, 195; I. Prasad, *A Short History of Muslim Rule in India*, Lahore 1986, s. 475 vd.; Naimur Rahman Farooqi, *Mughal-Ottoman Relations*, Delhi 1989, s. 77, 200-210; J. F. Richards, *The New Cambridge History of India: The Mughal Empire*, Cambridge 1995, s. 119-150; E. Koch, *The Complete Taj Mahal and the Riverfront Gardens of Agra*, London 2006; K. Sarker, *Shah Jahan and his Paradise on Earth: The Story of Shah Jahan's Creations in Agra and Shahjahanabad in the Golden Days of the Mughals*, New Delhi 2007; T. W. Haig, "Şah Cihân", *İA*, XI, 274-275; "Shah Jahan", *Encyclopaedia of Muslim Biography: India, Pakistan, Bangladesh* (ed. N. Kr. Singh), New Delhi 2001, V, 128-129.

AZMİ ÖZCAN

ŞAH CİHAN BEGÜM

(1838-1901)

Bopal nevvâbı

(1845-1860, 1868-1901).

Orta Hindistan'da Bopal şehri yakınındaki İslâmnagar'da doğdu. Babası Cihangir Muhammed Han, annesi Nevvâb İskender Begüm'dür. Babasının vefatının ardından yedi yaşında iken annesinin gözetiminde Bopal Sultanlığı'nın nevvâbı ilân edildi (Nisan 1845) ve devlet işleri annesi tarafından yönetildi. 1855'te Bâki Muhammed Han ile evlendi, 1858'de kızı Sultan Cihan dünyaya geldi. İngilizler, Şah Cihan Begüm'ün onayı ile annesi İskender Begüm'ü Bopal nevvâbı olarak tanıdı (1 Mayıs 1860). Şah Cihan 1868'de annesinin vefatı üzerine yeniden nevvâb oldu.

İktidarının ilk yıllarında ülke içinde geziler yaparak halkın durumunu yakından gördü; devlet gelirlerini ve vergileri düzenledi; ordu, emniyet ve posta teşkilâtını modernleştirdi; kadastra çalışmalarını başlattı ve nüfus sayımı yaptırdı. Kocasının 1867'de vefatının ardından 1871'de dönemin tanınmış âlimlerinden Siddîk Hasan Han ile evlendi. Siddîk Hasan Han devlet işlerine müdahale edip önemli görevlere kendi adamlarını yerleştirdi. İngiliz yönetimi bu devirde Siddîk Hasan Han'ı çeşitli unvanlarla ödüllendirdi. Şah Cihan Begüm'ün devlet işlerini eşine bırakması ailesinin tepkisine yol açtı ve kızı Sultan Cihan ile arası açıldı. Modernleşme çabalarını sürdüren Şah Cihan Begüm hukukî ve malî alanlarda reformlar yaptı. Siddîk Han'ın İn-